

DEL 4. VA- PROGNOSEN 2050

VA- prognos 2050 utgör en del av VA- plan 2025 och har tagits fram av aktörer inom VA på Åland.

Under de senaste åren har händelser i vår omvärld påverkat såväl de ekonomiska förutsättningarna som de tekniska leveranskedjor som vatten- och avloppsbranschen (VA) är beroende av. Samtidigt har nya krav i till exempel EU-direktiv tillkommit eller uppdaterats vilket höjer den leveransnivå som VA-försörjningen har att förhålla sig till. Det finns också utmaningar med att den infrastruktur vi har idag inte förnyas i en takt som motsvarar behoven.

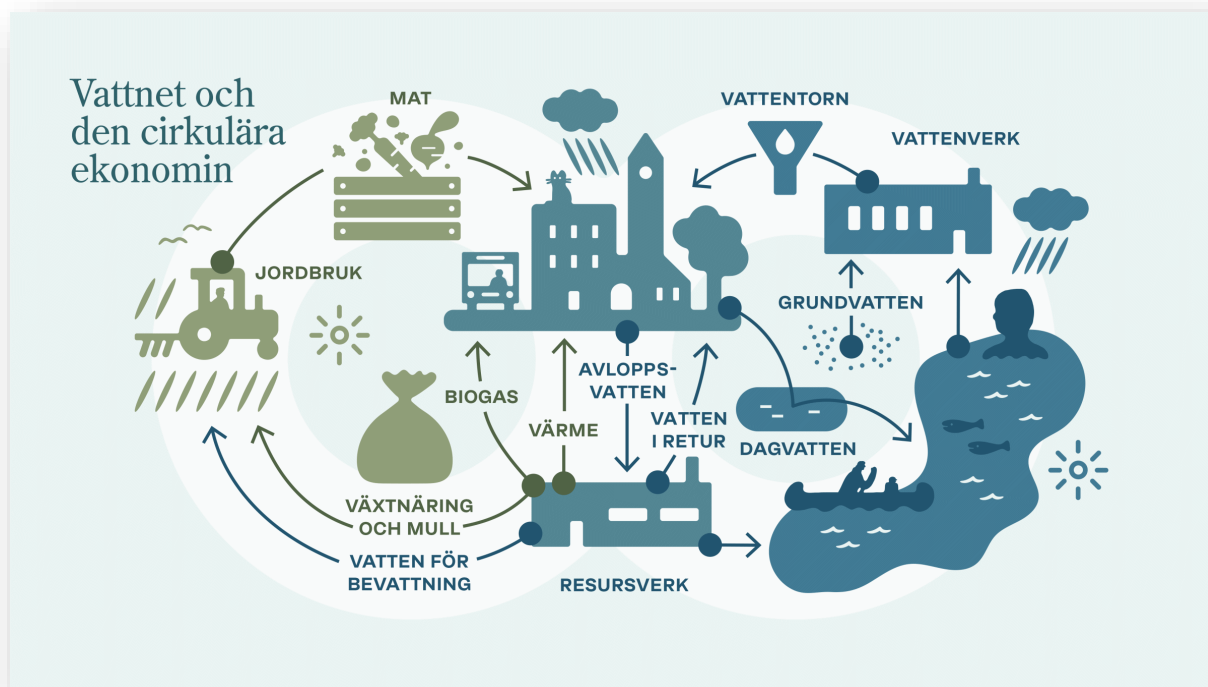
I januari 2024 samlades VA -samarbetet för en workshop för att gemensamt ta fram en prognos för VA investeringar till 2050.

Innehåll

1	MILJÖ, HUSHÅLLNING OCH KRETSLOPP	3
2	ORGANISATION OCH ANSVAR.....	3
3	INFORMATION OCH KOMMUNIKATION.....	5
4	SAMHÄLLSPANERING.....	5
5	EKONOMISK HÅLLBAR UTVECKLING	6
6	VA INOM VERKSAMHETSOMRÅDE	6
7	VA UTANFÖR VERKSAMHETSOMRÅDE	7
8	UTBYGGNAD AV ALLMÄNT VA	7
9	DAGVATTEN	7
10	NÖD- OCH RESERVVATTEN SAMT BEREDSKAP	7
11	BRAND OCH SLÄCKVATTEN.....	8
12	KOSTNADSKALKYLER.....	8
13	FÖRUTSÄTTNINGAR ATT UPPNÅ BEHOVEN	8

1 Miljö, hushållning och kretslopp

Vatten- och avlopp likt andra viktiga samhällsfunktioner behöver vara hållbara för lång tid framöver. Det är viktigt att hitta synergieffekter och ta till vara resurser.

2 Organisation och ansvar

2.1 Organisation

VA-verksamheten organiseras generellt i förvaltning, bolag, eller kommunalförbund. Det förekommer även att flera kommuner samäger bolag för vattenproduktion eller hantering av avloppsvatten. I många fall ingår VA-verksamheten i kommunalägda bolag vilka även kan ha ansvar för avfallsförsörjning, fjärrvärme, elförsörjning eller annan typ av kommunal infrastruktur. Dessa bolag kan vara vinstdrivande även om VA-försörjningen i sig inte ska gå med vinst. Den kommunala allmänna VA-försörjningen är avgränsad till att omfatta ett större sammanhang, men är bebyggelsen alltför gles ska denna försörjning ske i enskild försörjning. Inom såväl dricksvatten- som avloppsförsörjning finns även servicenivåer som ska upprätthållas och kan röra kvalitet eller mängd. Ett exempel på sådan hantering som ligger utanför den allmänna försörjningen är intensiv nederbörd, skyfall eller andra typer av alltför sällan förekommande flöden.

Vid workshopen i januari kom man också fram till att VA behöver organiseras i större enheter på Åland.

2.2 Kompetensförsörjning

Brist på kompetens och arbetskraft utmanar både välfärden och näringslivets utveckling. Kompetensbrist är idag en av samhällets största utmaningar. Den offentliga sektorn står inför stora utmaningar att utföra service och den privata sektorns tillväxt hämmas av kompetensbrist inom allt fler branscher. Konkurrensen om de som redan finns på arbetsmarknaden är i många fall hård och många generella kompetenser är eftertraktade i flera branscher. VA-organisationerna, och den bredare VA-branschen, upplever som många andra branscher problem med att rekrytera tillräckligt många med önskad kompetens.

Från en rapport 2024 från Svenskt Vatten ”*VA-organisationernas kompetensbehov*” har man genom en enkät frågat VA- organisationer om deras mest akuta kompetensförsörjning. Baserat på svaren i enkäten blir några slutsatser tydliga. VA-organisationerna står inför en expansion för att klara av sitt uppdrag och har redan nu betydande rekryteringsutmaningar.

VA-organisationerna redan idag anser att bemanningen inte räcker till för att klara uppdraget. Det kan tolkas som att det finns vakanser som man antingen inte lyckats rekrytera eller eventuellt inte har tillräckligt med resurser för att anställa. Redan idag menar man att bemanningen skulle behöva vara 10 procent större. På tre års sikt skulle man behöva vara 19 procent fler än vad man är idag för att klara av uppdraget. Några yrkeskategorier anses behöva växa väldigt mycket på tre års sikt. VA-projektör, VA-strateg/utredare, inköp/upphandling och IT/säkerhet toppar denna lista. I rapporten rekommenderas att VA-organisationerna i sin kommunikation med politiker och utbildningsanordnare bör prioritera dessa.

Samverkan mellan arbetsgivare och utbildningsanordnare är viktigt för att matchningen på arbetsmarknaden ska fungera. Branschens viktiga arbete är okänt för den bredare allmänheten. Därför bör en tydlig kommunikation kring vilka kompetenser som krävs vara gynnsamt för kompetensförsörjningsarbetet.

Från enkäten kan också utläsas att bara ”utbilda fler” inte kommer att räcka, men det finns också förslag kring hur kompetensförsörjningssituationen kan förbättras.

Några av förslagen är att öka effektiviseringen genom olika typer av digitalisering, samverkan med andra och effektivare arbetsprocesser. Ytterligare förslag är att då VA-organisationer har lite större frihet än andra delar av offentlig sektor kan hitta kompetenser bortom de traditionella VA-kompetenserna. Redan idag sker detta i viss omfattning men fler

möjligheter finns såsom att få in fler kvinnor eller inkludera mer integration.

Från workshopen som genomfördes här på Åland svarade de olika grupperna gällande kompetensförsörjningen att skapa större VA- organisationer eller en gemensam. Då blir det lättare att genomföra gemensamma utbildningar och fler personer att bolla idéer och lösningar gemensamt med.

3 Information och kommunikation

VA- branschen är ganska okänd för den bredare allmänheten, men också för nytillträdde beslutsfattare. Politisk uppmärksamhet kring vatten- och avloppsfrågor är avgörande för att säkerställa tillräcklig finansiering och underlätta rekrytering. För att förbättra situationen behövs ökad marknadsföring.

Våren 2024 anordnade Ålands Vatten en ”*Vattenskola för beslutsfattare*” med relativt stort deltagande. På enkla sätt informera om VA- frågor till beslutsfattare ökar förståelsen för vatten och avloppsfrågor. Det i sin tur underlättar vid beslut om lagstiftning och investeringar. En fortsättning av information till framför allt beslutsfattare bör vara kontinuerlig och återkommande med extra informationsinsatser efter val.

Dricksvattendirektivet ställer högre krav på information om vattenkvalitet och förbrukning till hushållen vilket kommer att kräva att VA- organisationerna utökar information och kommunikation.

Klimatförändringarna medför att information om torka och vattenbesparande åtgärder samt åtgärder vid skyfall behöver prioriteras högre.

Torkan sommaren 2018 var startskottet för många kommuner och VA- organisationer att börja kommunicera budskapet om att spara vatten. Klimatförändringarna tillsammans med nationella och globala krav, till exempel Agenda 2030, gör att vi måste använda vattnet på ett mer hållbart sätt.

4 Samhällsplanering

På senare år har stora delar av vår vattenrelaterade lagstiftning uppdaterats eller håller på att uppdateras. Dricksvattendirektivet ställer krav på aktivt sökande efter föroreningar och framför allt att vi renar mer föroreningar än tidigare.

Avloppsdirektivet är för närvarande under godkännande och kommer innebära krav på en höjd och utvecklad reningsnivå vilket påverkar investeringsbehovet. Det geopolitiska läget i vår del av världen har allvarligt försämrats på senare tid vilket leder till ett ökat fokus på redundans, resiliens och en allmänt ökad säkerhetsnivå för såväl IT-säkerhet som fysisk säkerhet.

Risken för översvämningar ställer krav på ökad samverkan mellan kommuner, VA-huvudmän, fastighetsbransch och försäkringsbolag. Vid planering av ny bebyggelse ska alla kommuner ta hänsyn till klimatriskerna, och översiktsplanen bör peka på risker för skador till följd av till exempel skyfall i den befintliga bebyggelsen.

5 Ekonomisk hållbar utveckling

En samlad bedömning från VA-aktörerna på Åland idag är att det finns ett investeringsbehov om drygt 240 miljoner euro till år 2050.

Under många år har de flesta brukare haft relativt låga kostnader för sitt vatten och avlopp (VA). Detta börjar sakta förändras i och med att gamla anläggningar behöver bytas ut och de alltmer påtagliga klimatförändringarna kräver ny infrastruktur, bara för att nämna två exempel. Än så länge har VA-kollektiven till viss del skyddats mot taxehöjningar genom bland annat underinvesteringar.

VA-organisationerna står inför stora utmaningar, och dagens beslut kommer att forma framtidens förhållanden. Organisationerna behöver förnya befintliga system, förhålla sig till skarpare reningskrav och rena vatten från nya kemikalier. Samtidigt kommer branschens produkter och tjänster att vara en viktig pusselbit i en hållbar omställning. Digitalisering kommer att bli en ännu viktigare pusselbit för att lyckas med uppdraget, och branschen behöver tillföras kompetens för att kunna nyttja dess positiva effekter. Utmaningarna kommer att leda till att de kostnader vi har för dagens vattentjänster kommer att öka och allt oftare att ifrågasättas och i allt högre utsträckning behöva motiveras.

6 VA inom verksamhetsområde

Utmaningar för framtiden är bland annat att fritidshusområden görs om till permanenta boende. Detta kräver högre servicenivå och utbyggnad av samhällsinfrastruktur såsom VA. Planering inför framtiden är av vikt och man behöver se till att kommunen har möjlighet att ge den servicen innan man planerar in de nya områdena i verksamhetsområden eller om man lämnar dem utanför.

7 VA utanför verksamhetsområde

Utmaningar med VA-anläggningar utanför verksamhetsområdena är till exempel enskilda avlopp gällande krav på rening men framför allt uppföljning att anläggningar fungerar. Det behöver finnas tydliga lagkrav, resurser och finansiering för att få det att fungera.

Det behöver främst prioriteras att avloppsanläggningar utanför VA-verksamhetsområden men inom vattenskyddsområden fungerar korrekt.

8 Utbyggnad av allmänt VA

Marginalerna i vår infrastruktur finns inte längre på samma sätt utan allt fler kommuner behöver bygga ut kapacitet för att kunna försörja en växande befolkning. I vissa kommuner har klimatförändringar medfört att råvattentillgången inte längre är pålitlig. När råvatten inte finns att tillgå för att tillgodose vattenbehovet krävs nya vattentäkter eller andra tekniska lösningar. Klimatförändringarna har också påverkan på utformningen av våra allmänna avloppssystem, eftersom de dimensionerande nederbördsrelaterade förutsättningar vi har idag kommer se annorlunda ut i framtiden. Samtidigt har VA-infrastrukturen inte förnyats i den takt som bedöms skäligt vilket skapat ett uppdämt investeringsbehov.

9 Dagvatten

Ökande dagvattenmängder på grund av förtätning och förändrat klimat är en utmaning för många VA-huvudmän. Rening krävs ibland innan dagvattnet släpps ut och kraven kommer troligtvis skärpas i framtiden. Vid kombinerade system påverkar ett ökat dagvattenflöde både reningseffekten och kapaciteten i avloppsreningsverket, och utbyggnad kan bli aktuellt.

Ökade krav kommer att ställas på att samhällena skall bli mer översvämningståliga. Kraven kommer också att skärpas för att minska dagvattnets miljöpåverkan. Miljön påverkas av utsläpp av dagvattenföroreningar och genom kraftiga flöden till känsliga recipienter.

För att förebygga problem bör dagvattenfrågan komma in tidigt i samhällsplaneringsprocessen så att man kan fastställa säker höjdsättning för byggnader och övrig infrastruktur. Det skapar möjligheter att planera för fördröjning och infiltration av dagvatten., reservera översvämningssytor samt skapa grönare samhällen som ger ökad trivsel och bättre skydd mot värmeböljor.

10 Nöd- och reservvatten samt beredskap

Vattenfrågan är en del av samhällets beredskap och ansvarsfördelningen behöver bli tydlig.

Det behöver skapas bättre samverkan mellan riket, landskapet, kommuner, VA-huvudmän och fastighetsägare. Planer för nöd- och reservvatten behöver finnas samt uppdaterade beredskapsplaner med fokus på vattenförsörjning.

11 Brand och släckvatten

Tillgången till brandvatten behöver säkerställas utan negativ påverkan på dricksvattenförsörjningen. Vatten som använts för brandsläckning är ofta förorenat och behöver hanteras så att miljöpåverkan kan minimeras.

Planeringen för brand- och släckvatten behöver ske i nära samverkan mellan VA-huvudmannen, räddningstjänsten och kommunernas enheter för fysisk planering och miljötillsyn.

12 Kostnadskalkyler

En uppskattning av investeringsbehov till 2050 har resulterat i uppskattade kostnader om drygt 220 miljoner euro. Det motsvarar ungefär knappt 700 €/år per hushåll. För att möta upp investeringarna kommer det att krävas avgiftshöjningar även om vissa investeringar kan finansieras med externa stöd. Beräkningar utifrån prognos skulle det krävas höjningar om minst 30 % upp till nästan 70 %.

Typ av investering	milj. €
Vattenverk	20
Utbyggnad avloppsverk	25
Renovering VA ledningsnät	91
Nybyggnation VA ledningsnät	73
Digitalisering	6
Avloppspumpstationer	4
Beredskapsåtgärder	1
Summa	220

13 Förutsättningar att uppnå behoven

Kommuner, VA-bolag, andelslag och sammanslutningar har en lång bit kvar för att genomföra nödvändiga investeringar i vatten- och avloppsinfrastrukturen.

Investeringstakten är idag för låg och det finns inte beslut hur VA-infrastrukturen ska finansieras.

Enligt Svensk Vattens investeringsrapport 2022–2040 så finns det en stor risk för en samhällskris om inte politiken ger VA- organisationer förutsättningar att renovera och uppgradera infrastrukturen. Att skjuta på framtiden ackumulerar bara problemen på kommande generationer.

Svenskt Vatten förslag på åtgärder:

- Tydliggör nationell samordning och målbild avseende framtidens vattenförsörjning.
- Upprätta nationell infrastrukturplan till 2050.
- Upprätta en nationell Vattenstrategi.
- Utred lämplighet och förutsättningar till externt ägarkapital.
- Se över den långsiktiga finansieringsmodellen för VA.
- Utred och belys lokala skillnader i VA-taxan och ta fram principer för kostnadsfördelning.
- Säkerställ goda fonderingsmöjligheter.